

DESCRIPCIÓ DEL MANUSCRIT LULLIÀ F-143 DEL COL·LEGI DE LA SAPIÈNCIA DE PALMA

Poques obres de la literatura catalana medieval tenen la fortuna de poder comptar, en la tradició manuscrita que les transmet, amb dos exemplars d'una gran antiguitat, no allunyats del seu autor. Aquest és el cas del *Llibre de contemplació* de Ramon Llull. D'una banda, hi ha el conegut còdex de la Biblioteca Ambrosiana de Milà,¹ acabat de copiar (segons subscripció del mateix copista) pel prevere Guillem Pagès el juliol de 1280. De l'altra, el manuscrit que descriurem en aquest treball, el que duu la signatura F-143 del Col·legi de la Sapiència; aquest va servir de base a l'edició catalana de l'obra, que es va publicar a cura de Mateu Obrador, Miquel Ferrà i Salvador Galmés a les «Obres de Ramon Llull» en set volums (1906-1914).²

Encara que, sens dubte, el còdex de l'Ambrosiana és anterior al de la Sapiència, hem de considerar aquest entre els manuscrits lul·lians de la primera generació i, per tant, no gaire allunyat del pri-

1. Es tracta dels manuscrits A. 268 inf. i D. 549 inf.; el còdex, inicialment unitari, va ser dividit en dos volums cap al darrer quart del segle XIV. Per a aquest manuscrit vegeu PERARNAU 1990 i SOLER en premsa.

2. Mateu Obrador, al primer volum del *Llibre de contemplació* (ORL II: 348) parla d'oïdes del volum de l'Ambrosiana i lamenta no haver-ne tingut notícia fins un cop iniciada l'edició de l'obra. L'estiu de 1908, el mateix OBRADOR va fer un cèlebre viatge a Munic i a Milà, del qual va portar, entre moltes notes, una descripció del còdex i algun clixé fotogràfic de mostra. Salvador Galmés explica en una nota preliminar a l'edició del quart volum del *Llibre de contemplació* (ORL V: v-vi) que va ser el professor italià Pier Enea Guarnerio qui, durant el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana celebrat a Barcelona el 1906, va fer conèixer l'existència del manuscrit en qüestió.

mer en el temps. La seva morfologia ho posa clarament en evidència: és tot ell copiat en pergamí, per una mà gòtica textual, que escriu a doble columna i que embelleix i jerarquitzava les diverses parts de l'obra mitjançant inicials afiligranades, que, quan escau, també són embotides i amb extensions *en bande d'I*.³

Per les seves grans dimensions i pel seu gruix notable, tots dos còdexs tenen el format propi d'un gran «llibre de banc» escolasticouniversitari: amb tota seguretat, els dos primers que es van produir en català.⁴ Tanmateix, el de la Sapiència és un volum molt més acurat i luxós que el de Milà. El copista fa una lletra de mòdul petit, regular i pulcra, que, amb una superfície escrita de dimensions ben similars, li permet fer entre 70 (foli 1) i 78 (foli 200) ratlles per columna, allà on Pagès en fa 47; el resultat final crida l'atenció: necessita 221 folis menys que Pagès per copiar el mateix! Les dues columnes de text en la pàgina resulten blocs perfectament ben alineats i delimitats per uns marges molt generosos. Una altra mostra de l'alta qualitat de confecció del volum la tenim en l'existència d'inicials ricament decorades i il·luminades al començament dels tres volums en què es divideix l'obra. En definitiva, es tracta d'un còdex digne d'un alt patronatge, tot i que no tinguem cap indici que realment en sigui deutor.

3. «La bande d'I consiste en une ligne de couleur rouge ou bleu partant de la lettre, longeant la réglure verticale, et doublée d'une succession de traits pointus, alternativement rouge et bleu, évoquant la forme de la lettre I.» (STIRNEMANN, 1990, 59 n. 1). Entenc per inicial embotida aquella «que té les parts plenes dividides en dues seccions pintades de color diferent i separades mitjançant una línia ondulada, trencada o dentada» (ARNALL, 2002: 143). Vegeu, a la làmina 3, la caplletra situada a sota de la inicial il·luminada.

4. Per al «llibre de banc», vegeu PETRUCCI, 1969, 297-298, i 1983, 500 i 513-517. Són característiques d'aquest tipus de llibre, presents al volum de la Sapiència: les grans dimensions del format, l'ús exclusiu del pergamí, l'escriptura amb lletra textual en una caixa a doble columna, els marges generosos, la presència de la taula de rubriques, la complexa divisió en parts que té el seu reflex en la disposició de la pàgina, la numeració de capítols al marge.

1. COMPOSICIÓ MATERIAL

El volum és compost per III + 306 folis de pergami (havien estat 313), que amiden 350×260 mm; el fet que al foli 153 s'hagi tallat gairebé tot el peu de la figura que s'hi representa indica que els marges originals eren molt més generosos que els actuals. El material d'escriptura s'organitza en vint-i-set plecs. El següent quadre permet de controlar la composició d'aquests plecs, poc uniforme de per si i agreujada per diverses pèrdues de folis:

<i>Núm. plec</i>	<i>Folis</i>	<i>Composició</i>	<i>Observacions</i>
1	I-III	2 + 1	taula de rúbriques
2	1-12	6 + 6	
3	13-24	6 + 6	reclam vertical
4	25-36	6 + 6	reclam vertical
5	37-48	6 + 6	reclam vertical
6	49-60	6 + 6	final del primer volum de l'obra al foli 60v
7	61-72	6 + 6	reclam horitzontal
8	73-83	6 + 5	entre els folis 81-82 es veuen les restes d'un foli tallat; reclam horitzontal
9	84-95	6 + 6	reclam horitzontal
10	96-111	9 + 7	entre els folis 107-108 es veuen les restes de dos folis tallats; reclam horitzontal
11	112-129	9 + 9	
12	130-144	7 + 8	entre els folis 132-133 es veuen les restes d'un foli tallat; reclam horitzontal.
13	145-152	4 + 4	final del segon volum de l'obra al foli 152v
14	153-164	6 + 6	entre els folis 154-155 i 163-164 falta un foli
15	165-176	6 + 6	
16	177-188	6 + 6	

<i>Núm. plec</i>	<i>Folis</i>	<i>Composició</i>	<i>Observacions</i>
17	189+197	4 + 5	falta el primer foli del plec; es veuen les restes del foli tallat
18	198-209	6 + 6	
19	210-221	6 + 6	
20	222-233	6 + 6	
21	234-245	6 + 6	
22	246-257	6 + 6	
23	258-269	6 + 6	
24	270-281	6 + 6	reclam horitzontal, de mà més moderna
25	282-293	6 + 6	restes d'un reclam horitzontal
26	294-305	6 + 6	
27	306	0 + 1	

Cal advertir que els dos folis desapareguts al plec 14 no formaven un full, sinó que pertanyien a fulls diferents; tanmateix, els actuals 154 i 163 han estat enganxats amb una tira de paper i formen un sol full. No és visible cap tipus de signatura dels plecs.

2. L'ESCRITURA

Escriptura a doble columna, en una caixa de $280 \times 177/200$ mm. L'intercolumni oscil·la entre 11 i 14 mm. Línies per columna: foli 1, 70; foli 50, 72; foli 100, 71; foli 150, 71; foli 200, 78; foli 250, 70; foli 300, 74. Ratllat de la caixa a punta seca.

Una sola mà, gòtica textual, de mòdul molt petit, molt regular, prou contrastada, força angulosa, perfectament alineada i gens comprimida, que no se sustenta damunt la línia de base. Fa una **a** uncial, amb dos traços, tot i que, a causa de les dimensions tan reduïdes de la lletra, de vegades només se'n pot observar el compartiment inferior. Hi ha molts folis en què la tinta és gairebé il·legible perquè s'ha anat esborrant.

3. DISPOSICIÓ DEL TEXT I DE LA PÀGINA

Caplletres amb il·luminació al foli 1, 61 i 153. La primera és historiada i s'hi representa un docent, amb barba i bigoti canosos i cofat amb birret doctoral, assegut a la seva càtedra, que alça la mà dreta, assenyalant amb el dit índex un llibre obert damunt un faristol (vegeu làmina 1).⁵ La segona és habitada per dues menes de serp, amb cap prominent, que s'entortolliguen. La tercera és habitada per un ésser fabulós amb cap d'home i potes d'animal (vegeu làmina 3). El foli que falta entre els actuals 163 i 164 contenia la il·lustració que Bohigas descriu de la següent manera: «El folio 169, en donde comienza el cap. 238, *Distinció qui tracta de fe e de raó en la figura del arbre de la crou*, tiene el texto dispuesto en los espacios libres que quedan entre las dos anchas fajas blancas que se cortan en forma de cruz. En su intersección hay un Cristo en grisalla de excelente factura.» (vegeu làmina 2).⁶

Inicials principals afiligranades i, de vegades, embotides; inicials secundàries afiligranades, alternant en blau i vermell; calderons en blau i vermell, alternant.

A la taula de rúbriques, inicials secundàries a l'inici de cada ratlla, alternant en blau i vermell; número de capítol al final de cada ratlla, en vermell.

La jerarquització dels tres volums en què es divideix l'obra es fa com segueix:

- Inici del llibre: inicial historiada (vegeu làmina 1), de 10 línies de pauta, és la primera lletra de la invocació, que es copia en negre. Rúbrica «Comença lo prolech», inicial afiligranada, integrada a l'interior del text. No hi ha extensions de cap mena.
- Final del primer volum (foli 60v): rúbrica «Acabat es lo primer libre [corregit de mà més moderna «volum»] de contemplatio · E comensa lo segon». Inici del segon volum (foli 61): Rú-

5. No crec que aquesta figura vulgui representar el beat Ramon, que normalment és dibuixat amb una barba més prominent; per a algunes representacions antigues de Llull vegeu SOLER, en premsa a.

6. BOHIGAS, 1965: 74.

brica «Comensa lo segon uolum en lo ters libre...», inicial habitada, de 9 línies de pauta, amb extensió en *bande d'I* al marge interior i inferior.

- Final del segon volum (foli 152v): en negre, «Acabat es lo segon uolum del libre de contemplatio lo qual uolum es dels ·v· seyns sensuals · e dels ·v· seyns entellectuals· A gloria e a laor e a reuerencia e a honor de nostre seynor deus · Amen·». Inici del tercer volum (foli 153): a la columna a, figura de l'«Arbre qui tracta d'ésser e de necessitat e de privació»; a la columna b, a la rúbrica «Deus glorios ab ententio de donar gloria e laor de vos comensam lo ters uolum el quart libre del libre de contemplatio...» inicial habitada, de 6 línies de pauta; a continuació, inicial afiligranada i embotida al text, de 5 línies de pauta, amb extensió en *bande d'I* a l'intercolumni (vegeu làmina 3).

Inici dels llibres, de les distincions i dels capítols, en rúbrica. Tanmateix, la 34ª distinció (foli 156) comença amb rúbrica, inicial afiligranada i embotida de 6 lletres d'alçada i extensió en *bande d'I* al marge interior. La 35ª distinció (foli 160) comença al text amb rúbrica, inicial afiligranada (no embotida), de 5 línies de pauta i extensió en *bande d'I* al marge interior. Els capítols són assenyalats també per una numeració al marge i inicials afiligranades que, amb gran regularitat, tenen 3 línies d'alçada.

Cada capítol conté 30 paràgrafs agrupats en 10 unitats compostes de 3 parts; l'inici de cadascuna de les 10 unitats s'assenyala amb una inicial simple, amb una mínima decoració afiligranada i les 2 parts restants de cada unitat amb un calderó.

Arbres lul·lians, en blau i vermell. Altres figures en vermell, integrades en el text.

4. FOLIACIÓ I ENQUADERNACIÓ

Són visibles restes d'alguna foliació antiga. Foliació a tinta, d'una certa antiguitat, que ha comptat de l'1 al 120, deixant de banda les guardes. Diverses foliacions més modernes a llapis. N'he fet una de

nova, al marge inferior, que compta els folis que hi ha en el volum a l'actualitat; és aquesta foliació que utilitzo en aquest treball.

Enquadernació restaurada el 1993, fusta recoberta de cuir, tanca-dors de ferro, antics.

5. POSSESSORS

Foli I: de mà del XVII «Es de Pere Jordi Rossiñol».⁷ I una altra mà «Nunc Collegij Beatae Mariae Sapientiae». El Col·legi de la Sapiència va ser fundat el 1633 pel canonge Bartomeu Llull (Pérez, 2004: 153). Hi ha algunes notes de lectura; algunes notes a llapis semblen haver estat fetes per a la preparació de l'edició de les ORL.

Actualment, el còdex és en dipòsit a la Biblioteca Diocesana de Mallorca.⁸

ALBERT SOLER

Universitat de Barcelona

BIBLIOGRAFIA

BOHIGAS, Pere (1965): *La ilustración y la decoración del libro manuscrito en Cataluña. Período gótico y renacimiento*, vol. 1, Barcelona, Asociación de Bibliófilos de Barcelona.

ORL: *Obres de Ramon Llull, edició original*, 21 vols., Palma de Mallorca, 1906-50.

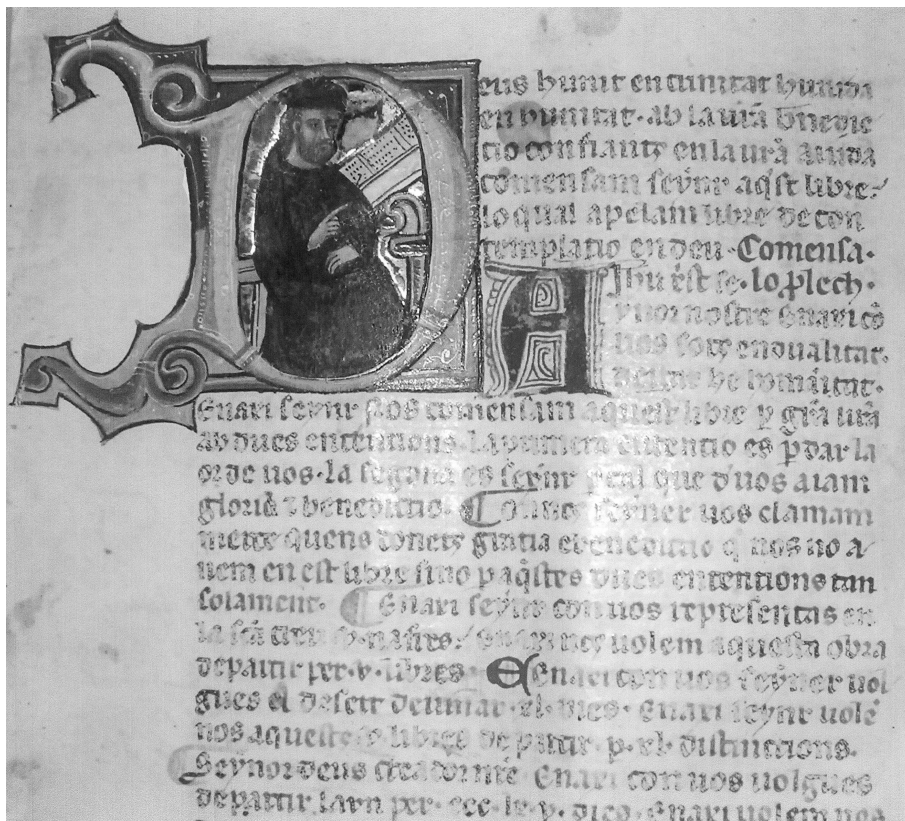
PERARNAU, Josep (1990): *El manuscrit lullià «Princeps»: el del Llibre de contemplació en Déu de Milà*, dins *Studia Lullistica et Philologica. Miscellanea in honorem Francisci B. Moll et Michaelis Colom*, Palma de Mallorca, Maioricensis Schola Lullistica, pàgs. 53-60.

PÉREZ, Llorenç (2004): *Els fons manuscrits lullians de Mallorca*, Barcelona / Palma de Mallorca, Universitat de Barcelona / Universitat de les Illes Balears, («Col·lecció Blaquerna» 4).

7. PÉREZ (2004) registra aparicions d'aquest personatge com a possessor del manuscrit 6 de la Societat Arqueològica Lullana i del manuscrit F-118 i del lligall F-59 del Col·legi de la Sapiència.

8. Agraeixo al P. Gabriel Seguí, director de la Biblioteca Diocesana, les facilitats que em va brindar per a la consulta del manuscrit.

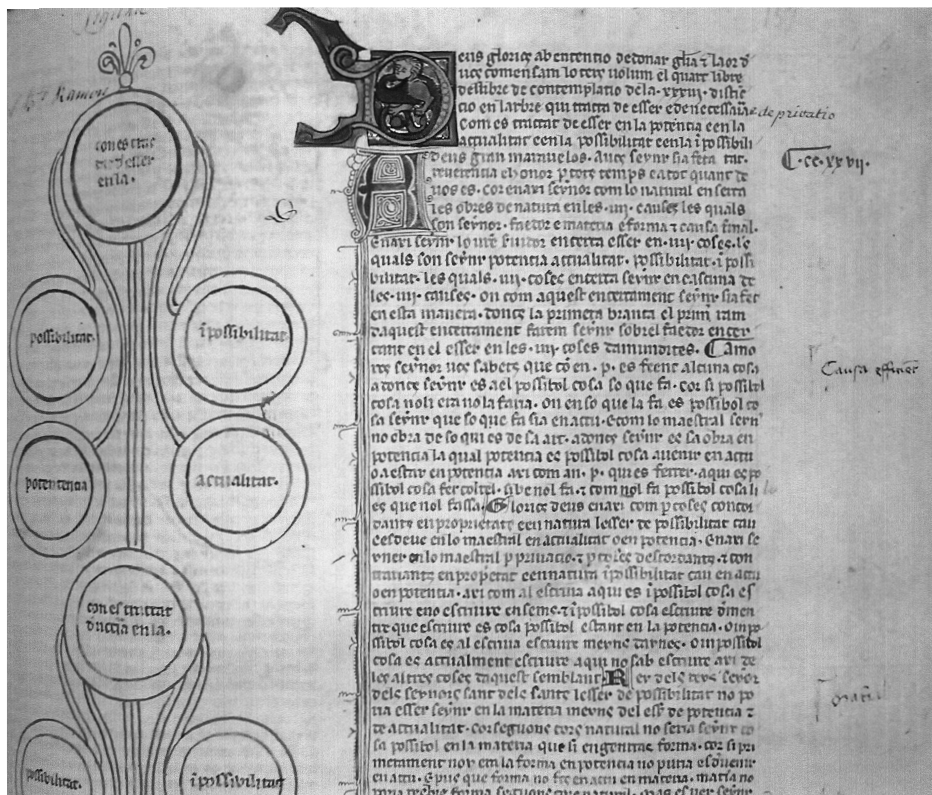
- PETRUCCI, Armando (1969): *Alle origini del libro moderno*, dins «Italia medioevale e umanistica», XII, pàgs. 295-313.
- PETRUCCI, Armando (1983): *Il libro manoscritto*, dins ASOR ROSA, Alberto, *Letteratura italiana*, vol. 2: *Produzione e consumo*, Torí, Einaudi Editore, pàgs. 499-524.
- SOLER, Albert (en premsa): *Estudi històric i codicològic dels manuscrits lul·lians copiats per Guillem Pagès (ca 1274-1301)*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», 25.
- SOLER, Albert (en premsa a): *Estudis sobre el manuscrit F-129 del Col·legi de la Sapientia de Palma*, dins «Caplletra».

Làmina 1, ms. F-143 de la Sapiència. foli 1r (detall).

Làmina 2, ms. F-143 foli perdit (fig. 29 de BOHIGAS, 1965, vol. I).

Làmina 3, ms. F-143 foli 153r (detall).

